

DE ZOEKTOCHT

Effectieve lessen voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg (lwoo)
van het VMBO

Bron: <http://allyouneedislists.com>

Lia Vogelzang
Studentnummer: 2151114
Master Special Educational Needs
Remedial teacher
Fontys Hogeschool Tilburg
Begeleider: Catholien Alders
Mei 2011

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	4
1. AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	8
2. THEORETISCHE ONDERBOUWING	12
2.1 Verheldering begrippenkader	12
2.2 Wat zijn de kenmerken van een basisberoepsgerichte leerling in het VMBO?	12
2.3 Samenvatting van bestudeerde literatuur	14
3. ONDERZOEKSMETHODOLOGIE	18
3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen	18
3.2 Onderzoeksvorm	19
3.3 Opbouw onderzoek	19
3.3.1 Literatuuronderzoek	19
3.3.2 Het observeren van 2 lessen bij een collegaschool	20
3.3.3 Het interviewen van 2 deskundigen	20
3.3.4 Vragenlijsten leerlingen (N=16) en docenten (N=9)	21
3.3.5 Analyse van de resultaten van de leerlingen na afloop van het onderzoek	21
3.3.6 Wijze van verwerking datagegevens	21
3.4 Praktijkonderzoek t.a.v. klassenmanagement en didactiek	21
3.5 Analyseren, valideren en beschrijven	22
3.6 Triangulatie	22
3.7 Ethische kwesties	22
4 DATA ANALYSE EN RESULTATEN	24
4.1 Analyse vragenlijst leerlingen	24
4.2 Analyse van 2 lesobservaties bij een collega-school	24
4.3 Analyse van interview met het Haags Centrum voor Onderwijs-begeleiding	26
4.4 Analyse van het interview met remedial teacher van een collega-school	26
4.5 Analyse vragenlijst docenten m.b.t. klassenmanagement en didactiek	27
4.6 Analyse eind vragenlijst leerlingen klassenmanagement en didactiek	27
4.7 Analyse van de resultaten van de leerlingen na afloop van het praktijkonderzoek	28
4.8 Onderzoeksgegevens gerelateerd aan onderzoeksvragen	28
5 CONCLUSIES	30
5.1 Verloop van het praktijkonderzoek in mijn school	30
5.2 Kenmerken en onderwijsbehoefte van de bbl-leerling	31
5.3 De effectieve theoretische les aan de bbl-leerling	32
5.4 De rol van de docent	34
6 EVALUATIE ONDERZOEK	37

Literatuurlijst	41
Bijlage 1	42
Bijlage 2	43
Bijlage 3	44
Bijlage 4	45
Bijlage 5	47
Bijlage 6	49
Bijlage 7	51
Bijlage 8	54
Bijlage 9	55
Bijlage 10	58

INLEIDING

Zomaar een VMBO in de Randstad, een willekeurig schooldag, een willekeurige les aan een groep 2^e jaars leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg, waarvan ik mentor ben. Toevallig kom ik even binnen om een leerling iets te vragen.

De docent heeft net de praktijkopdracht uitgelegd: het maken van een reclamefilmpje in het Engels dat gefilmd moet worden met een mobieltje. Het is een praktijkopdracht uit de methode. De groepjes zijn samengesteld en zijn aan het brainstormen.

Voordat ik het klaslokaal verlaat loop ik even langs de groepjes om te kijken welke ideeën ze inmiddels hebben verzameld. Sommige groepjes hebben wel een onderwerp maar weten niet hoe ze dat in beeld gaan brengen. Ik wijs ze op het maken van een woordweb: eerst maar 'schieten' op het onderwerp en later uit de brij van informatie de inhoud van het filmpje samenstellen. Ze gaan enthousiast aan de slag.

Ik vertrek met de gedachte: "Wat een leuke praktijkopdracht!"

Een week later. Het onderwerp, het scriptboard en de taakverdeling zijn door de groepjes nog steeds niet ingeleverd bij de docent. Hij vraagt mijn hulp. Tijdens het dagelijkse opstartuur vraag ik mijn groep hoever ze zijn met deze opdracht. Niemand heeft nog iets op papier, de samenwerking verloopt moeizaam doordat er altijd wel 1 of 2 leerlingen uit een groepje ontbreken. De animo is verdwenen. De klas geeft aan de opdracht niet te begrijpen. Ze weten niet meer hoe ze een scriptboard op papier moeten zetten of hoe ze het onderwerp verder moeten uitwerken. Ik besteed de hele les aan uitleg om de klas op gang te brengen en ze weer enthousiast te maken.

Het is immers een hele leuke opdracht!

Een aantal dagen later blijkt dat er nog steeds niets op papier staat. Ik ben boos en vertel de klas dat ik ze na schooltijd allemaal in het mentorlokaal verwacht.

Die ochtend heb ik een gesprek met een directielid over mijn praktijkonderzoek en vertel terloops over dit voorval. Ik vraag mij af of ik de klas niet te hard heb aangepakt. Hoe kan ik hun werkhouding verbeteren? De leerlingen zijn op zich van goede wil maar laten het er (te) vaak bij zitten met als gevolg slechte resultaten. We komen tot de conclusie dat deze opdracht veel te moeilijk is. We verwachten dat de

leerlingen zelfstandig met deze opdracht aan de slag gaan, ze in staat zijn om een goede taakverdeling te maken en de samenwerking te plannen tijdens de vrije daltonuren. Een HAVO/VWO-leerling zou hier nog veel moeite mee hebben. Kortom, te hoog gegrepen. Ik realiseer mij dat een opdracht die ik heel leuk vind, niet automatisch een opdracht is die de leerling aanspreekt. Het zet mij behoorlijk aan het denken.

's Middags komt de klas op het afgesproken tijdstip het lokaal binnen. Ik vertel de leerlingen dat ik heb nagedacht over de opdracht; dat ik denk dat het toch wel een hele moeilijke is en ik ze er graag mee wil helpen. De leerlingen geven aan dat ze het idee hebben dat ze hier niets van leren en dat ze veel meer begeleiding nodig hebben. Toch willen ze er nog voor gaan. We maken een duidelijk stappenplan: ik begeleid ze met het verdelen van de taken in de groep. Ze gaan aan de slag om dit op papier te zetten en het scriptboard te tekenen. De sfeer tijdens dit uur is geweldig en er wordt hard gewerkt. We maken een afspraak wanneer ze het filmpje kunnen opnemen: ook weer tijdens een opstartuur waarbij ik ze ga begeleiden.

Het filmen een aantal dagen later gaat goed: de leerlingen zijn enthousiast en de reclamefilmpjes levensecht. De onderwerpen variëren van: "Een boze leerling die uit de klas is gestuurd en door het eten van een chocoladereep weer helemaal vrolijk wordt", "De keuze van de beste mascara" tot het in beeld brengen van "Het belang van condoomgebruik!"

Was het dan toch een leuke opdracht.....?

Bovenstaande situatie is slechts één van de vele voorbeelden uit de dagelijkse praktijk en heeft mij aan het denken gezet over de VMBO leerling in de basisberoepgerichte leerweg, eventueel met LWOO¹. Een groep leerlingen die mij na aan het hart ligt. Leerlingen met een korte spanningsboog, beweeglijk, vluchtig denkgedrag, snel afgeleid door alles wat er om hen heen gebeurt. Soms zelfs regelrechte stoorzenders. Leren uit een boek is moeilijk voor deze leerlingen; in de

¹ De afkorting LWOO staat voor leerweg ondersteunend onderwijs. De leerling heeft een leerachterstand en heeft recht op extra ondersteuning: plaatsing in een kleine klas, extra hulp en eventueel remedial teaching.

praktijk blinken zij uit. Hoe kunnen wij deze leerlingen het best begeleiden? Wat hebben zij nodig? Wat moeten de docenten die hen lesgeven weten en kunnen?

Ik ben al 18 jaar werkzaam in het VMBO onderwijs. Naast de lessen handel en administratie aan de bovenbouw ben ik als decaan verbonden aan mijn huidige school: een kleine dalton VMBO.

Sinds schooljaar 2009-2010 bieden wij, naast de kaderberoepsgerichte- en gemengd/theoretische leerweg, de basisberoepsgerichte leerweg aan (evt. met LWOO). Ik ben mentor van een 2^e jaars klas in deze leerweg waarvan een groot aantal leerlingen een LWOO beschikking heeft. Ik wil met dit onderzoek te weten komen wat de typische kenmerken en behoeftes van deze leerlingen zijn en hoe de school de beste begeleiding kan bieden. Ik weet dat de leerlingen de praktijklessen koken, beeldende vorming, techniek, enz. met veel meer plezier volgen dan de theoretische lessen. De resultaten van de theorielessen blijven achter bij onze verwachtingen.

Op mijn VMBO wordt les gegeven volgens de visie van het Dalton onderwijs.² Een leerling kan zelfstandig verder werken aan de leerstof van een vak. De leerstof staat beschreven in de daltonwijzer per vak die aan het begin van iedere periode wordt uitgereikt. Ons schooljaar kent 4 periodes. Naast de reguliere lessen bij een vakdocent hebben de leerlingen een aantal daltonuren. Tijdens deze daltonuren kunnen zij terecht bij de vakdocent van hun keuze om extra uitleg te krijgen bij de problemen die zij ondervinden bij een bepaald vak, verder te werken aan de leerstof die zij aan het eind van de periode moeten beheersen of om extra leerstof te vragen wanneer ze al klaar zijn met hun werk.

De leerlingen starten elke lesdag bij hun mentor en maken, in overleg met de mentor, de planning voor de daltonuren van de dag. Zij noteren in hun agenda bij welke docent en aan welke lesstof zij gaan werken.

Dagelijks volgen de leerlingen in de onderbouw een lesuur taal- en rekenvaardigheden op eigen niveau. De mentoren geven deze lessen die door mij en de remedial teacher zijn samengesteld.

² Zie voor uitgebreide informatie over het Dalton onderwijs de site <http://helenpark.nl/het-onderwijs/daltonlinks>

Ik heb veel respect voor de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg. Het is een heerlijke groep om les aan te geven: heel direct en confronterend. Tijdens de lessen komen regelmatig maatschappelijke problemen aan de orde die tot interessante discussies leiden. Je moet als docent dan ook stevig in je schoenen staan om de leerstof, die beheerst moet worden, over te dragen.

Ik hoop met dit onderzoek te bereiken dat de theoretische lessen effectiever worden aangeboden en de resultaten verbeteren, waarbij rekening wordt gehouden met de individuele leerproblemen van de leerling. Ik beperk mij in dit onderzoek tot de 2^e jaars leerlingen in de basisberoeps-gerichte leerweg (eventueel met LWOO).

Het onderzoek wordt uitgevoerd op eigen school met leerkrachten die echt voor deze doelgroep willen gaan. De directie en collega's ondersteunen mij bij het uitvoeren van dit onderzoek.

Een woord van dank aan:

mijn collega's die mijn onderzoek in de praktijk moesten uitvoeren en bereid waren te veranderen, Dick van Hennik die mij regelmatig een steuntje in de rug gaf, Catholien Aalders die mijn onderzoek heeft begeleid, Harry Sinke die mij in de aanloopfase naar mijn onderzoek van feedback heeft voorzien, mijn critical friends Hedy Brem en Astrid van Kessel die bereid waren met mij mee te denken en natuurlijk mijn kinderen, familie en vrienden waarvoor ik het afgelopen jaar te weinig tijd heb kunnen vrijmaken.

Lia Vogelzang

Mei 2011

1. AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

De aanleiding voor dit onderzoek is mijn eigen mentorklas. De leerlingen hebben achterstanden op het gebied van begrijpend lezen, spelling, woordenschat en rekenen. Zij verlaten de basisschool onder referentiekader niveau 1F³ voor taal en rekenen. Dit heeft mij gemotiveerd om de opleiding tot remedial teacher basisonderwijs te gaan volgen. Ik hoop hierdoor beter in staat te zijn om leerlingen op individueel of klassikaal niveau bij hun leerproblemen te begeleiden.

De leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg zijn echte 'doeners'. Uit individuele gesprekken en mijn leservaring met deze leerlingen blijkt dat hun voorkeur uitgaat naar de praktijkvakken verzorging (koken), beeldende vorming, lichamelijke opvoeding en techniek. De theoretische vakken Nederlands, Engels, Duits, wiskunde, biologie, etc. ervaren zij als moeilijk. Zij geven aan eigenlijk liever niet uit een boek te willen werken. Hun spanningsboog is daarbij klein en hun werkhouding laat regelmatig te wensen over.

Tijdens individuele gesprekken met mijn leerlingen ben ik erachter gekomen dat leerlingen vaak niet begrijpen wat er van ze wordt verwacht. Er komt nogal wat op hun bord: verschillende vakken, verschillende methodes, verschillende docenten. Soms hebben de leerlingen geen idee hoe en wat ze moeten leren voor een toets. Ook komt het voor dat een leerling de lesstof, ondanks herhaalde uitleg, nog steeds niet heeft begrepen maar dit niet aan de docent durft te vertellen. De resultaten van de leerlingen blijven achter bij onze verwachtingen.

De docenten die lesgeven aan deze groep leerlingen merken dat zij hun wijze van lesgeven en toetsen moeten bijstellen maar weten niet hoe zij dit het beste kunnen aanpakken. De meeste docenten zijn afkomstig uit het reguliere VMBO: kader- en gemengd/theoretische leerweg of het Havo-onderwijs. Een aantal is net afgestudeerd aan de lerarenopleiding. Sommige vakdocenten geven aan het idee te hebben dat de lesstof niet binnenkomt bij de leerling. Een aantal vakdocenten probeert hier al verandering in aan te brengen door het aanpassen van de methode en het hanteren van afwisselende werkvormen maar kunnen hierbij wel hulp gebruiken.

³ Bij het verlaten van het basisonderwijs dienen de leerlingen voor taal en rekenen het referentieniveau 1F behaald te hebben. Binnen het VMBO dienen leerlingen referentieniveau 2F te behalen. Zie voor meer informatie de site www.taalenrekenen.nl.

Doordat wij een kleine school zijn waarbij de docent meerdere taken heeft en aan alle leerjaren les geeft is hun tijd om zich te ontwikkelen beperkt.

Ik ben verbaasd dat ik zo weinig informatie kan vinden over de specifieke onderwijsbehoeften van deze leerlingen. Publicaties of adviezen zijn voornamelijk toegespitst op de bovenbouw van het VMBO in de kader- en gemengd- theoretische leerweg. Ook valt het mij op dat het ontwikkelde lesmateriaal voor deze doelgroep beperkt is. De methodes zijn vaak te moeilijk en moeten door de vakdocenten zelf worden aangepast aan het niveau van de leerlingen. De remediërende methodes zijn niet leeftijd adequaat en daardoor moet worden terug gegrepen naar leerstof van het basisonderwijs. Uit gesprekken met deskundigen blijkt dat de “doorsnee bbl-leerling” niet bestaat. Dit maakt meteen duidelijk waarom er zo weinig informatie over aangepaste lesmethodes voor deze doelgroep voor handen is.

Een docent die ik heb gesproken en die heel betrokken is bij deze doelgroep leverde mij de volgende metafoor:

“De basisberoepsgerichte leerlingen vormen het afvoerputje van het VMBO. Je kunt deze leerlingen vergelijken met een afvalbak: wanneer je naar de inhoud van de bak kijkt tref je heel veel verschillende zaken aan die niet onder één noemer vallen. Hetzelfde geldt voor de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg.”

Ik vind het een heftige metafoor maar heb toch besloten om deze te vermelden in mijn onderzoek. Het is wel de werkelijkheid: iedere leerling binnen deze leerweg heeft specifieke zorg nodig, niet één leerling is hetzelfde. Er wordt veel gesproken over inclusie onderwijs maar dat doen de scholen die de basisberoepsgerichte leerweg aanbieden al jaren. Iedere leerling heeft zijn eigen problematiek: variërend van achterstanden op de leerdomeinen, gedragsstoornissen, sociaal-emotioneel functioneren of faalangst.

De leerlingen in deze leerweg hebben vaak een negatief zelfbeeld. Ze zijn teleurgesteld in het advies van de basisschool. Tijdens de mentoruren vertel ik ze hoe belangrijk zij zijn voor de maatschappij. Immers, hoe zou de maatschappij

kunnen functioneren zonder loodgieter, automonteur, ziekenverzorger, timmerman, meubelmaker en noem maar op?

Sommige leerlingen zijn regelrechte stoorzenders in de klas. Met hen ga ik regelmatig in gesprek en kom er dan achter dat het vervelende gedrag wordt veroorzaakt door het niet begrijpen en beheersen van de lesstof. Hun motto is: liever stoer doen dan dom overkomen.

Ik wil onderzoeken hoe wij de theoretische lessen aan de 2^e jaars leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg (LWOO) effectiever kunnen aanbieden, waarbij rekening wordt gehouden met hun specifieke onderwijsbehoefte.

De deelvragen die hieruit volgen zijn:

1. Wat zijn de kenmerken van een leerling in de basisberoepsgerichte leerweg?
2. Wanneer krijgt een leerling een LWOO-beschikking en wat houdt deze in?
3. Hoe ziet een effectieve theorieles voor deze doelgroep eruit?

Wat zegt de literatuur over:

- Didactiek m.b.t. klassenmanagement en lesopbouw.
 - Didactiek m.b.t. instructie en toetsing.
 - De verschillende didactische werkvormen.
 - Het didactisch gedrag/handelen van de docent.
4. Kunnen de theoretische lessen effectiever worden aangeboden wanneer door alle docenten gebruik wordt gemaakt van een eenduidige gestructureerde aanpak bij klassenmanagement en didactiek?

Ik hoop door dit onderzoek meer te weten te komen over de specifieke onderwijsbehoeften van en begeleiding aan de leerling in de onderbouw van de basisberoepsgerichte leerweg in het VMBO. Deze nieuwe kennis wil ik overdragen aan mijn collega's door het opstellen van aanbevelingen.

Ik hoop met de resultaten van mijn onderzoek te bereiken dat:

- ✓ de leerling weet wat er van hem/haar wordt verwacht.
- ✓ De docent weet welke specifieke hulp een leerling of groep leerlingen nodig heeft.
- ✓ Tijdens de lessen verschillende werkvormen, die zorgen voor het vasthouden van de aandacht van de leerlingen, worden gehanteerd.
- ✓ De structuur m.b.t. de opbouw van de lessen en het afnemen van toetsen voor deze leerlingen duidelijk herkenbaar is.

Het onderzoek wordt op de eigen school uitgevoerd. Mijn eigen 2^e jaars mentorklas en alle docenten die lesgeven aan deze leerlingen zijn hierbij betrokken. De directie heeft toestemming gegeven voor dit onderzoek. De collega's zijn benieuwd naar de resultaten die ik wil presenteren tijdens een studiemiddag.

HOOFDSTUK 2 Theoretische onderbouwing

2.1 Verheldering begrippenkader

Op mijn school beschikken wij nog niet over voldoende kennis van de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg, eventueel met LWOO. Dit blijkt vooral uit de resultaten die behaald worden bij de theorielessen ofwel het leren uit een boek. De leraren die les geven aan deze groep merken dat zij hun wijze van lesgeven moeten aanpassen. De leerlingen zijn snel afgeleid en verstoren daardoor regelmatig de instructie van de docent. Ondanks herhaalde uitleg weten leerlingen vaak niet welke lesstof voor een toets geleerd moet worden. Deadlines voor het inleveren van opdrachten worden niet gehaald.

Samenvattend kan ik concluderen dat wat in het ene lesuur is behandeld, het daaropvolgende lesuur door de leerlingen is vergeten.

Ik wil onderzoeken of wij door het hanteren van een vaste, duidelijke, structuur in lesopbouw en didactiek de theorielessen effectiever kunnen aanbieden en de resultaten van de leerlingen verbeteren.

2.2 Wat zijn de kenmerken van een basisberoepsgerichte leerling in het VMBO?⁴

- Deze leerling heeft een IQ tussen 75 en 100;
- heeft leerachterstanden tussen 1,5 en 2 jaar;
- Citoscore eindtoets basisonderwijs ligt tussen 510 en 525.

De leerlingen hebben behoefte aan een overzichtelijke leersituatie, gehuisvest op deels een eigen plek in de scholengemeenschap, met, indien nodig, aandacht voor de intrinsieke belevingscomponent (hoe kijken zij tegen school e.d. aan) van kinderen. In het onderwijsprogramma is aandacht voor inzichtelijke remediërende activiteiten in of buiten de groep (RT verweven in de lespraktijk of in aparte kleine groepen) naast aandacht voor sociale vaardigheden en drama.

⁴ Tekst overgenomen uit de Regionale BOVO-procedure Den Haag 2011

De indicatiecriteria voor leerlingen die in aanmerking komen voor het LWOO (LeerWeg Ondersteunend Onderwijs) zijn:

- Een IQ tussen 75 en 90, vastgesteld door een erkende intelligentietest.
- Een IQ groter dan 90 met een beschrijving en onderbouwing van sociaal-emotionele problematiek.
- De leerling heeft leerstofachterstanden (LA⁵) op minimaal 2 van de 4 domeinen.
- LA = tussen de 0,25 en de 0,50 (of DLE tussen 30 en 45)
- Minimaal één van deze leerstofachterstanden moet begrijpend lezen of inzichtelijk rekenen betreffen.
- De domeinen zijn: technische lezen, begrijpend lezen, spellen en inzichtelijk rekenen.

Leerwegondersteunend onderwijs is geen apart onderwijs maar een extra voorziening binnen het VMBO; de leerling heeft recht op extra begeleiding. Vormen van extra begeleiding zijn: les in kleinere groepen, remedial teaching, concentratietraining, sociale vaardigheidstraining en faalangstreductietraining. De basisberoepsgerichte leerweg bereidt de leerlingen voor op de basisberoepsopleidingen in het MBO⁶ (niveau 2). Deze leerweg kan een leerling kiezen als hij heel praktisch is ingesteld. Soms kan een leerling in deze leerweg een leer-werktraject volgen (leren en werken gecombineerd).

De basisschoolleerlingen die in aanmerking kunnen komen voor de basisberoepsgerichte leerweg zijn leerlingen met een combinatie van onderstaande kenmerken:

- leerproblemen
- achterstand op het gebied van begrijpend lezen
- beperkte woordenschat
- moeite met eenvoudige rekenbewerkingen
- korte spanningsboog
- praktisch georiënteerd

⁵ Zie voor uitleg LA en DLE bijlage 1

⁶ Middelbaar Beroeps Onderwijs; de beroepsopleiding na het VMBO.

- verbaal minder sterk
- behoefte aan duidelijke regels en structuur

Voordat ik gestart ben met het onderzoek in eigen school heb ik mij uitgebreid verdiept in de literatuur over de didactiek van klassenmanagement en lesopbouw en de didactische rol die de docent hierin vervult. Ik heb gesprekken gevoerd met en lessen bijgewoond van docenten op collega-scholen die bekend zijn met deze specifieke doelgroep. Ook heb ik een gesprek gevoerd met de remedial teacher van een collega-school.

Omdat ik zo weinig informatie kon vinden over deze doelgroep heb ik advies gevraagd aan het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding. Ook deze organisatie kon mij niet helpen aan informatie over deze specifieke leerweg. Er zijn wel onderzoeken naar de VMBO-leerling uitgevoerd maar deze spitsen zich voornamelijk toe tot voortijdig schoolverlaten (*Succes- en faalfactoren in het vmbo*, 2005) en de basisvaardigheden taal in de onderbouw van het VMBO (*Resultaten van een inspectieonderzoek naar taalvaardigheid in de onderbouw van het vmbo en praktijkonderwijs*, 2007) en basisvaardigheden rekenen in de onderbouw van het VMBO (*Resultaten van een inspectieonderzoek naar de rekenvaardigheid in de onderbouw van het voortgezet onderwijs*, 2009). De enige bruikbare bron die ik heb gevonden is het in opdracht van de Adviesgroep VMBO te Den Haag uitgevoerde onderzoek: *De VMBO-leerling. Onderwijspedagogische- en ontwikkelingspsychologische theorieën*. (CPS onderwijsontwikkeling en advies, Dr. D.G. Hamstra en Drs. J. van den Ende, 2006).

2.3 Samenvatting van bestudeerde literatuur

De literatuur die ik heb bestudeerd is niet specifiek geschreven voor de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg (bbl). Ik heb mij bij mijn keuzes laten leiden door de genoemde kenmerken van deze leerling in paragraaf 2.2.

Uit het onderzoek van de adviesgroep VMBO te Den Haag blijkt dat de nadruk binnen het VMBO ligt op:

- activerende leeromgevingen met een accent op zelfstandig leren;
- betekenisvolle en authentieke contexten
- samenwerken met leerlingen.

Uit het rapport blijkt dat zowel de beschreven methode “Natuurlijk leren” (het werken met prestaties of samengestelde opdrachten met een opdrachtgever die de leerlingen zelf kiezen en waarmee ze kennis, vaardigheden en houdingen ontwikkelen), als de methode Werk Plekken Structuur (hiermee wordt beoogd dat leerlingen niet alleen vakkennis op doen maar ook kennismaken met situaties op de werkplek) voor de bbl-leerling, door de grote mate van zelfstandig werken, niet geschikt zijn. Uit het onderzoek blijkt dat de bbl-leerling behoefte heeft aan duidelijke regels en structuur en het verwerken van de leerstof in kleine stappen.

Van elke leerling in de basisberoepsgerichte leerweg met LWOO dient de specifieke onderwijsbehoefte beschreven te worden in een handelingsplan (Pameijer en Beukering, 2008).

Van de docent wordt een didactisch gedrag verwacht dat rekening houdt met de cognitieve verschillen van de leerling (J. Jeninga, 2008). Dit houdt in dat de docent in staat moet zijn om leerlingen op individueel niveau te begeleiden en kennis moet hebben van de verschillende werkvormen en leerstijlen. (P. Hoogeveen en J. Winkels, 2009).

Over de rol van de leraar heb ik literatuur bestudeerd over de professionele leraar (P. de Vries e.a., 2009, pag.27) waarin de 7 competenties van de leraar worden genoemd en beschreven.

“Een leraar die vakinhoudelijk en didactische competent is ontwerpt een krachtige leeromgeving in zijn groep en zijn lessen. Deze leraar stemt de leerinhouden en zijn doen en laten af op de leerlingen en houdt rekening met individuele verschillen. Hij motiveert de leerlingen voor hun leertaken, daagt hen uit om er het beste uit te halen en helpt hen om ze met succes af te

ronden. Hij leert de leerlingen leren - ook van en met elkaar – om daarmee hun zelfstandigheid te bevorderen.”

Een leraar dient organisatorisch competent te zijn. De leraar heeft voldoende kennis en vaardigheden om in de klas en in zijn contacten met leerlingen een goed leef- en werkklimaat tot stand te brengen. Deze leraar werkt overzichtelijk, ordelijk en taakgericht.

Martie Slooter vat alle competenties waarover een leerkracht moet beschikken en de manieren waarop je daarin verandering kan aanbrengen op een overzichtelijke wijze samen in het boek “De vijf rollen van de leraar “ (Slooter, 2010).

Slooter stelt dat een effectieve leraar 5 verschillende rollen in de les laat zien:

1. De leraar als gastheer: dit is de basis voor een goed verloop van de les. De leraar maakt contact met de leerlingen en bouwt een relatie met hen op (borging) en zorgt daardoor voor een goede basis om het leerproces op gang te brengen.
2. De leraar als presentator: de leraar vangt de aandacht van de leerlingen. Hij laat zien dat hij over leiderschapskwaliteiten beschikt en de regie in handen heeft. Daardoor creëert hij bij de leerlingen vertrouwen in zijn deskundigheid en motiveert hen iets nieuws te leren. Hij stuurt en bewaakt het proces.
3. De leraar als didacticus: de leraar zet de leerlingen aan het werk met een motiverende en uitdagende opdracht en stimuleert de leerlingen in dit proces door het geven van positieve feedback op hun werk en gedrag.
4. De leraar als pedagoog: volgens Slooter één van de moeilijkste rollen. De leraar corrigeert de leerlingen op een duidelijk, herkenbare manier zodat iedereen zich veilig blijft voelen.
5. De leraar als afsluiter: deze leraar komt nog even terug op de les, vraagt of alles begrepen is, evalueert samen met de leerlingen wat ze hebben geleerd en laat het huiswerk noteren in de agenda.

Ik heb mij opnieuw verdiept in het oplossingsgericht onderwijs: uitgaan van wat goed gaat en hier meer van maken. Een theorie die ik een warm hart toedraag en zelf dagelijks toepas in de praktijk. (Mahlberg, e.a., 2008).

Een eyeopener was voor mij het boek Wat werkt in de klas (Robert J. Marzano, e.a. 2010). Dit onderzoek is gebaseerd op didactische strategieën. Ik heb mij bij mijn onderzoek laten leiden door de hoofdstukken die de volgende onderwerpen beschrijven: het identificeren van overeenkomsten en verschillen, inspanningen bevestigen en erkenning geven en vooral het activeren van de voorkennis van de leerling met vragen, aanwijzingen en kapstokken.

Ik beperk mij in dit onderzoek tot het verbeteren van het klassenmanagement en didactiek m.b.t. de theoretische lessen in eigen school.

De informatie die ik heb verzameld heb ik geselecteerd op toepasbaarheid voor de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg.

HOOFDSTUK 3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen

Uitgangspunt voor dit onderzoek is mijn eigen mentorklas. De werkhouding van mijn klas laat bij theoretische lessen ernstig te wensen over, de deadlines voor het inleveren van opdrachten worden niet gehaald, de resultaten van de toetsen zijn vaak onvoldoende. De docenten die lesgeven aan mijn klas zitten met de handen in het haar. Kortom, het regent klachten over “mijn groep”. Uit de vele mentorgesprekken die ik met mijn klas heb gevoerd blijkt dat zij wel gemotiveerd zijn om te leren maar regelmatig geen idee hebben wat er van hen wordt verwacht. Sommige leerlingen geven aan geen extra uitleg te vragen omdat zij bang zijn om “af te gaan bij de medeleerlingen”.

Ik constateer dat hier sprake is van onduidelijkheid aan beide kanten en dit heeft geresulteerd in mijn onderzoeksvraag:

Hoe maken wij de theoretische lessen effectiever voor de leerling in de onderbouw van de basisberoepsgerichte leerweg van het VMBO waarbij rekening wordt gehouden met hun specifieke onderwijsbehoefte?

Ik wil in de praktijk onderzoeken of een duidelijke, door alle docenten gehanteerde, gestructureerde aanpak van klassenmanagement en didactiek voor zowel de leraar als de leerling leidt tot effectievere lessen en een verbetering van de resultaten.

De deelvragen die hieruit volgen zijn:

1. Wat zijn de kenmerken van een leerling in de basisberoepsgerichte leerweg?
2. Wanneer krijgt een leerling een LWOO-beschikking en wat houdt deze in?

3. Hoe ziet een effectieve theorieles voor deze doelgroep eruit?
Wat zegt de literatuur over:
 - a. Didactiek m.b.t. klassenmanagement en lesopbouw.
 - b. Didactiek m.b.t. instructie en toetsing.
 - c. De verschillende didactische werkvormen.
 - d. Het didactisch gedrag/handelen van de docent.
4. Zijn door het toepassen van een, door alle docenten gebruikte, eenduidige aanpak bij klassenmanagement en didactiek de theoretische lessen effectiever geworden?
 - a. Wat is de mening van de leerlingen?
 - b. Wat is de mening van de docenten?
 - c. Zijn de resultaten verbeterd?

3.2 Onderzoeksvorm

Een praktijkonderzoek waarbij ik gebruik maak van het basismodel praktijkonderzoek van (Harinck, F. 2010), *Basisprincipes praktijkonderzoek*, Garant - Uitgevers NV, Antwerpen – Apeldoorn (figuur 62, blz. 136).

Ik heb voor deze vorm gekozen omdat de verlegenheidsituatie vaak te breed is voor praktijkonderzoek. Ze wordt daarom aangescherpt tot een praktijkvraag. Deze geeft aan hoe de professional het probleem definieert en welk deel van het probleem hij voor zijn rekening wil nemen.

Ik heb voor deze vorm van onderzoek gekozen omdat het stroomdiagram met de begrippen voor mij een duidelijke leidraad is tijdens mijn onderzoek.

3.3 Opbouw onderzoek

Voordat ik de lijst met aanbevelingen voor klassenmanagement en didactiek heb samengesteld heb ik eerst de literatuur bestudeerd. Ik heb lessen bijgewoond van (ervaren) collega's van een andere school. Ik heb deskundigen geïnterviewd om meer duidelijkheid te krijgen over de specifieke kenmerken en onderwijsbehoeften van de bbl-leerling.

3.3.1 Literatuuronderzoek

Het uitvoeren van een literatuuronderzoek naar de verschillende didactische werkvormen en het didactisch handelen van de docent. Ik heb mij daarbij laten

leiden door de lijst van specifieke kenmerken van de bbl-leerling (zie hoofdstuk 2). De informatie die ik hierbij heb verzameld heb ik verwerkt in de vragenlijsten, observaties en interviews.

3.3.2 Het observeren van 2 lessen bij een collegaschool⁷

Ik wilde te weten komen welke didactiek zij hanteren t.a.v. klassenmanagement, welke werkvormen zij inzetten en op welke wijze zij toetsen.

Ik heb gebruik gemaakt van een gestructureerd observatieschema (Harinck, F. 2010).

3.3.3 Het interviewen van 2 deskundigen

Ik heb hierbij gebruik gemaakt van het semi-gestructureerde interview (Harinck, 2010).

Ik wilde te weten komen:

- a. Wat weten zij over de didactiek m.b.t. klassenmanagement en lesopbouw voor de bbl-leerling?
- b. Welke vorm van instructie en toetsing verdient de voorkeur?
- c. Welke verschillende werkvormen adviseren zij?
- d. Welk didactisch gedrag/handelen wordt van de docent verwacht?

- A. Interview met een senior onderwijsadviseur van het Haags Centrum voor Onderwijs (HCO).

Voorafgaand aan het interview heb ik de volgende vragen opgesteld:

1. Welke literatuur geeft mij meer informatie over effectiever lesgeven aan de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg (evt. met LWOO) van het VMBO?
2. Welke adviezen kun je mij geven voor de inrichting van het onderwijs voor de bbl-leerling?
3. Wat kun je mij vertellen over lesopbouw en structuur?
4. Wat kun je mij vertellen over geschikte didactische werkvormen?

⁷ Zie bijlage 2 Formulier lesobservatie

B. Interview met een RT-er van een collega-school die veel ervaring heeft met deze doelgroep.

Ik heb de volgende vraag gesteld:

Hoe kunnen wij de theoretische lessen effectiever aanbieden aan de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg (eventueel met LWOO) van het VMBO?

3.3.4 Vragenlijsten leerlingen (N=16) en docenten (N=9)

Ik heb gebruik gemaakt van het laten invullen van vragenlijsten door leerlingen⁸ en docenten. Ik heb gekozen voor deze vorm omdat het onderzoek anders voor mij niet uitvoerbaar was. Ik geef zelf les als de leerlingen lessen volgen. Ik heb gebruik gemaakt van open vragenlijsten en een vragenlijst met een beoordelingsschaal.

3.3.5 Analyse van de resultaten van de leerlingen na afloop van het onderzoek

Op basis van de gegevens uit het 2^e rapport kan ik analyseren of de resultaten van de leerlingen in de 3^e periode zijn verbeterd.

3.3.6 Wijze van verwerking datagegevens

De gegevens die ik verzamel zijn kwalitatieve en kwantitatieve gegevens. Kwalitatieve gegevens zijn wat moeilijker te verwerken. Deze gegevens ga ik verwerken in een stramen (Harink, F. 2010) omdat deze vorm het meest overzichtelijke beeld geeft. De analyse van de resultaten zijn kwantitatieve gegevens die ik zal uitwerken in een diagram.

3.4 **Praktijkonderzoek t.a.v. klassenmanagement en didactiek**

Op basis van de gegevens die uit de eerste vragenlijst van de leerlingen naar voren komen, de gesprekken die ik heb gevoerd met deskundigen en de literatuurstudie heb ik de lijst met aanbevelingen voor mijn onderzoek t.a.v. klassenmanagement en didactiek samengesteld.⁹ Tijdens de algemene vergadering introduceer ik deze lijst aan mijn collega's en vraag hen of zij

⁸ Zie bijlage 3 1^e vragenlijst leerlingen

⁹ Zie bijlage 4 Aanbevelingen klassenmanagement en didactiek.

bereid zijn om, gedurende 9 weken, deze aanbevelingen in hun lessen aan mijn klas toe te passen.

3.5 Analyseren, valideren en beschrijven

Ik breng in kaart wat mijn praktijkonderzoek heeft opgeleverd voor leerlingen en docenten. Ik beschrijf welke interventies hebben geleid tot een effectievere les en verbetering van de resultaten. Wat is de mening van de docenten en leerlingen?

3.6 Triangulatie

Voor ik met het praktijkonderzoek ben gestart heb ik eerst geïnventariseerd tegen welke problemen de leerlingen opliepen en dit met ze besproken. Ik heb de literatuur bestudeerd om meer over de specifieke kenmerken van deze leerling te weten te komen. Ik vond daar te weinig handvatten en ben in gesprek gegaan met twee deskundigen. De onderwijsadviseur van het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding heeft mij van veel informatie voorzien. Informatie die ook nog eens werd bevestigd door de remedial teacher van een school die veel ervaring heeft met de doelgroep en waar ik de informatie door observatie heb verkregen. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in de aanbevelingen die gedurende 9 weken zijn toegepast door mijn collega's. Ik heb hen gevraagd of de aanbevelingen het doel hebben opgeleverd dat ik voor ogen had en ook de leerlingen heb ik hierover bevraagd. Hiermee heb ik zoveel mogelijk gedaan om de validiteit van dit onderzoek te waarborgen. Ik ga er van uit dat dit ook gelukt is, en de positieve reactie van de leerlingen op het eindresultaat steunt mij daarin.

3.7 Ethische kwesties

Ik ga zorgvuldig om met de aan mij verstrekte informatie waarbij ik rekening houd met de privacy van alle personen. Tijdens de algemene vergaderingen zal ik mijn collega's en leidinggevende onderbouw steeds op de hoogte houden van de vorderingen en bevindingen van mijn onderzoek. Iedere geïnterviewde krijgt de gelegenheid om de uitwerking van commentaar en/of opmerkingen te voorzien.

Ik overleg regelmatig met de directie die mee leest als critical friend. Daardoor ben ik in staat om de privacy van school en collega's te waarborgen.

HOOFDSTUK 4 Data analyse en resultaten

4.1 Analyse vragenlijst leerlingen

Voordat ik met mijn onderzoek naar verbetering van klassenmanagement en didactiek ben gestart, heb ik eerst de problemen waar mijn klas tegenaan liep geïnventariseerd. Op basis van de vele mentorgesprekken met mijn klas en de klachten die ik van mede docenten dagelijks kreeg, had ik een goed beeld hoe de vragenlijst er uit moest zien; dit heeft geresulteerd in 8 open vragen.

De vragenlijst werd door 16 leerlingen ingevuld.¹⁰

Bij sommige vragen werden meerdere antwoorden gegeven.

Wat bij deze vragenlijst opvalt is:

- dat wiskunde als moeilijk wordt ervaren. Dit komt overeen met de resultaten van de leerlingen. Schoolbreed wordt extra aandacht aan dit vak besteed maar we realiseren ons ook dat voor een aantal leerlingen het plafond is bereikt.
- De instructietijd is vaak te lang; het maken van aantekeningen te veel.
- Een aantal leerlingen heeft moeite zich tijdens de les te concentreren door drukke medeleerlingen.
- De docent moet de uitleg meer afstemmen op de individuele leerling.
- De leerlingen besteden onvoldoende aandacht aan het leren voor een toets.
- De daltonwijzers zijn onduidelijk.
- De toetsen bevatten te weinig vragen over de geleerde leerstof.

4.2 Analyse van 2 lesobservaties bij een collega-school

Een collega-school binnen onze scholengroep heeft jarenlange ervaring met het lesgeven aan bbl-leerlingen. Ik was heel benieuwd hoe zij omgaan met klassenmanagement en didactiek. Doordat ik vooraf de literatuur over dit onderwerp had bestudeerd wist ik waar ik op moest letten en heb op basis van deze kennis een observatielijst opgesteld.

¹⁰ Zie bijlage 5 resultaat 1^e vragenlijst leerlingen

Analyse van de 2 geobserveerde lessen ¹¹

Hoe ziet het klassenmanagement eruit?	✓ Bij binnenkomst worden de leerlingen “gezien” door de docent; er wordt even persoonlijk contact gemaakt. ✓ De docent is goed voorbereid. ✓ De leerlingen zijn gewend om alleen het materiaal op tafel te hebben dat zij nodig hebben voor de les.
Hoe ziet de instructie eruit?	✓ De docent legt m.b.v. beeldmateriaal kort het doel uit van de les. ✓ De docent inventariseert wat de leerling nog weet van de vorige les. ✓ De leerstof wordt samen met de leerlingen behandeld. ✓ De docent noteert het huiswerk op het bord en ziet erop toe dat het huiswerk wordt genoteerd in de agenda.
Welke didactische werkvormen worden ingezet?	✓ Het activeren van de voorkennis ✓ Het inventariseren of de lesstof van de vorige les begrepen is. ✓ Het visualiseren d.m.v. beeldmateriaal. ✓ Het behandelen van de lesstof. ✓ De leerlingen stellen zelf een aantal vragen samen over de leerstof. Deze vragen worden tijdens een “quiz” met de leerlingen doorgenomen.
Wordt er aandacht besteed aan samen werken?	✓ Bij beide lessen wordt door de leerlingen samengewerkt.
Welke toetsvorm wordt gehanteerd?	✓ Voorkeur van docenten gaat uit naar kleine toetsen. De docent krijgt dan snel in beeld welke leerstof nog niet begrepen is. ✓ Soms open boek toetsen.

¹¹ Zie bijlage 6 voor de volledige uitwerking van de lesobservaties

	✓ Leerlingen mogen voorafgaand aan een toets nog even 10 minuten leren. ✓ Leerlingen worden actief betrokken bij het maken van toetsvragen over de leerstof.
--	--

4.3 Analyse van interview met het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding (HCO) d.d. 19 november 2011¹²

Ook het HCO kon mij geen specifieke literatuur aanbevelen over de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg. Wel attendeerden zij mij op het boek *Wat werkt in de klas* (Marzano, 2010) en het boek *Coöperatieve leerstrategieën* (Kagan, 2010). Het eerst genoemde boek bevat een bruikbaar denkkader en toont duidelijk aan dat wat de leraar doet het meest doorslaggevend is voor het geven van een effectieve les.

Daarnaast kreeg ik tips over:

- klassengrootte
- minder handen voor de klas
- het bieden van een veilige en uitdagende lesomgeving
- een duidelijke structuur en lesopbouw
- het GIPS-model (zie het interview voor uitleg over dit model)
- en de meest effectieve wijze van lesgeven.

4.4 Analyse van het interview met remedial teacher van een college school met veel ervaring met leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg d.d. 20 januari 2011.¹³

Dit interview vertoonde veel overeenkomsten met het HCO-interview. Ook hier werd benadrukt om de groepen klein te houden en minder handen voor de klas. Ik kreeg de volgende adviezen: besteed veel aandacht aan studievaardigheden. Biedt de leerstof aan in kleine brokjes; geef kleine toetsen, eventueel met open boek. Deze school zorgt voor een veilige

¹² Zie bijlage 7 voor de volledige uitwerking van het interview.

¹³ Zie bijlage 8 voor de volledige uitwerking van het interview.

leeromgeving en laat duidelijk zien dat de leerling welkom is: de docenten begroeten de leerlingen bij de deur van het lokaal. Ook besteden zij veel aandacht aan sociale vaardigheden en het zichzelf presenteren van de leerling door middel van dramalessen. Op schoolniveau wordt er veel aandacht besteed aan een juiste verdeling van de praktijk- en theoretische lessen in het lesprogramma.

4.5 Analyse vragenlijst docenten m.b.t. klassenmanagement en didactiek.¹⁴

Na afloop van mijn praktijkonderzoek heb ik de docenten gevraagd hun mening te geven over de aanbevelingen die ik heb gedaan. Uit de antwoorden van de docenten blijkt dat zij nog niet allemaal even consequent de aanbevelingen toepassen maar dat zij zich wel meer bewust zijn van eigen handelen. Geconstateerd werd dat het consequent toepassen van de aanbevelingen zorgt voor duidelijkheid voor de leerlingen, rust bij de docent en daardoor een effectiever lesverloop. We zijn als team nog niet uitgeleerd, natuurlijk kan alles nog veel beter, maar er is een duidelijk een eerste stap gezet. Ik ben daar bijzonder tevreden over.

4.6 Analyse eind vragenlijst leerlingen klassenmanagement en didactiek¹⁵

Uit de vragenlijst blijkt dat, volgens de leerlingen, de docenten nog niet alle aanbevelingen even consequent toepassen. Dit komt overeen met de analyse van de vragenlijst van de docenten. Toch blijkt uit deze antwoorden dat ook hier een start is gemaakt met het verbeteren van klassenmanagement en didactiek. Eén van de leerlingen had als opmerking “Ik vind het veel beter gaan” op het formulier geschreven.

¹⁴ Zie bijlage 9 Analyse vragenlijst klassenmanagement en didactiek.

¹⁵ Zie bijlage 10 Analyse 2e vragenlijst leerlingen

Verbeterpunten zijn:

- De daltonwijzers; de leerlingen geven aan de inhoud meestal niet te begrijpen.
- Het terugkomen op de vorige les; vragen of de leerstof begrepen is.
- Het aanbieden van een nieuw onderwerp d.m.v. het inventariseren en activeren van de voorkennis.
- Het aanbieden van meer praktische opdrachten.
- Het meer laten samenwerken in groepjes.
- De instructie voor het leren van leerstof van een toets verbeteren.

4.7 Analyse van de resultaten van de leerlingen na afloop van het onderzoek.

De resultaten van mijn leerlingen zijn in periode 3 voor de theoretische vakken verbeterd. Deze verbetering deed zich vooral voor bij de docenten die mijn aanbevelingen consequent hebben toegepast. Ik heb besloten om, met oog op de privacy, hier niet per vak een overzicht van te maken.

4.8 Onderzoeksgegevens gerelateerd aan onderzoeksvragen.

De theoretische vragen die ik mijzelf aan het begin van dit onderzoek heb gesteld zijn beantwoord. Ik weet welke specifieke onderwijsbehoefte een bbl-leerling heeft. Ik weet hoe een effectieve theoretische les aan deze leerling eruit moet zien en welk didactisch handelen van de docent wordt verwacht. Dit heeft geresulteerd in het opstellen van een lijst met aanbevelingen t.a.v. klassenmanagement en didactiek die ik in de praktijk heb onderzocht.

Dit experiment heeft geleid tot:

- structuur bij lesopbouw en daardoor duidelijkheid bij de leerling;
- bewustwording van de docenten in de omgang met deze leerling;
- verbeterde resultaten van de leerling.

Het onderzoek heeft mijn mening over de bbl-leerling bevestigd. Het gedrag en slechte leerresultaten van deze leerling heeft vooral te maken met onzekerheid van deze leerling. Deze leerling heeft behoefte aan een duidelijke

structuur tijdens lessen en een goede “borging” door de leerkracht. De leerling moet zich gezien en welkom voelen en de docent moet rekening houden met de specifieke onderwijsbehoefte van deze leerling en zijn/haar lessen daarop afstemmen.

Op mijn school is een eerste omslag gemaakt in de wijze van lesgeven aan de bbl-leerling. De docenten zijn zich meer bewust geworden van hun didactisch handelen en het hanteren van verschillende werkvormen.

De kennis die ik met dit onderzoek heb verzameld wil ik graag overbrengen aan collega's. Tijdens een studiemiddag wil ik de docenten informeren over hoe belangrijk hun rol is t.a.v. de bbl-leerling, hoe belangrijk het is dat zij weten welke specifieke zorg deze leerlingen nodig hebben en welk didactisch handelen van de docent wordt verwacht.

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIES

5.1 Verloop van het praktijkonderzoek in mijn school.

Het boek “De 5 rollen van de leraar” van Martie Slooter heb ik pas aan het eind van mijn praktijkonderzoek gevonden via internet en het bezorgde mij een feest van herkenning. Het leverde mij een duidelijk verband tussen de bestudeerde literatuur, de lesobservaties en de interviews met deskundigen. Het gaf mij ook de bevestiging dat de door mij opgestelde lijst met aanbevelingen voor klassenmanagement en didactiek functioneel was.

Mijn praktijkonderzoek heeft effect gehad. Het heeft de docenten laten nadenken over hun wijze van lesgeven. Ik merkte gedurende het onderzoek dat docenten meer gebruik gingen maken van verschillende werkvormen, leerlingen zelf toetsvragen lieten bedenken, de toetsen kleiner maakten en lessen combineerden met praktische opdrachten. Het toepassen van meerdere werkvormen is deels te danken aan het feit dat sinds april ieder lokaal in onze school is voorzien van de allernieuwste multimedia-apparatuur, een ongekennde luxe. De docenten zijn hierdoor in staat hun theoretische lessen te ondersteunen met beeldmateriaal en dit biedt veel mogelijkheden voor het overbrengen van de lesstof aan de bbl-leerling.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de leerlingen de theoretische lessen positiever ervaren en de resultaten zijn toegenomen. De docenten merken dat het bieden van een duidelijke structuur tijdens de lessen leidt tot meer rust bij henzelf en meer leerrendement bij de leerling. Doordat ze niet meer continue orde hoeven te houden hebben zij meer tijd om na te denken over de volgende stap die ze in een les willen zetten en kunnen daardoor de leerstof effectiever overbrengen. Ik krijg nu regelmatig complimenten over mijn klas; bijvoorbeeld: “Ik heb een leuke les gehad met je groep.” en “Zo lekker gewerkt met je klas!”

Ik realiseer mij dat ik mijn aanbevelingen voor klassenmanagement en didactiek zal moeten blijven monitoren en ben dan ook van plan deze, op de

studiemiddag die ik ga organiseren, opnieuw onder de aandacht te brengen. Mijn 2^e jaars mentorklas wordt in het nieuwe schooljaar een 3^e jaars klas in de bovenbouw en krijgt wellicht les van andere docenten. Ook deze docenten zal ik blijven adviseren om mijn aanbevelingen toe te passen.

5.2 Kenmerken en onderwijsbehoefte van de bbl-leerling.

Met mijn onderzoek heb ik de kenmerken en onderwijsbehoefte van de bbl-leerling in kaart gebracht. De leerling heeft extra ondersteuning nodig bij de leerdomeinen begrijpend lezen, woordenschat en inzichtelijk rekenen. Dit wordt op mijn school al ingevuld door het dagelijks onderhouden en verbeteren van de taal- en rekenvaardigheden. Toch moet de school hierbij voorzichtig zijn en ervoor zorgen dat de leerling niet gefrustreerd raakt: sommige leerlingen hebben het plafond van taal en rekenen al op de basisschool bereikt.

De bbl-leerling heeft recht op plaatsing in een kleine klas (maximaal 16) en les van een beperkt aantal docenten. Reden hiervoor is dat er adequater kan worden ingespeeld op de specifieke onderwijsbehoefte van de leerling (denk aan het uitvoeren van handelingsplannen) en de overlegmomenten eenvoudiger te plannen zijn. Het beperken van het aantal docenten is vaak moeilijk te realiseren. Uit het interview met deskundigen blijkt dat het een mooi streven is, maar meestal in de praktijk niet haalbaar door bijvoorbeeld het verloop van docenten. Niet elke docent is in staat meerdere vakken te geven. Wanneer een docent die meerdere vakken geeft van baan verandert, valt er een groot gat. Toch moet een school met bbl-leerlingen blijven streven naar minder handen voor de klas.

De bbl-leerling heeft behoefte aan duidelijke regels en structuur, hoe ouderwets dit ook klinkt. We streven in het onderwijs naar zelfstandig werken en zelfredzaamheid van de leerling maar moeten ons realiseren dat wij dit alleen kunnen bereiken als we de bbl-leerling hierbij intensief begeleiden en voor veel herhaling zorgen. Deze leerling leert het meest in een (begeleide) praktijkomgeving waarbij het zelfvertrouwen in eigen kunnen wordt vergroot.

Dit houdt in dat er veel gebruik moet worden gemaakt van praktijkvoorbeelden in een theoretische les.

Als voorbeeld herhaal ik nog even de inleiding van mijn onderzoek: het maken van een reclamefilmpje. Op zich een hele leuke praktijkopdracht, maar wel een opdracht die niet helemaal vlekkeloos verliep.

Verbeteringen die wij hierbij kunnen toepassen zijn:

- leg de opdracht duidelijk uit;
- geef voorbeelden van welke stappen er gezet moeten worden en hoe het eindresultaat er uit kan zien;
- begeleid iedere stap die de leerling moet zetten.

De bbl-leerling heeft continue bevestiging nodig van zijn vorderingen en kunnen; hierdoor wordt het zelfvertrouwen van de leerling vergroot. Dit betekent dat de leerling sneller zijn behaalde resultaten wil zien. De leerling heeft behoefte aan het opdelen van de leerstof in kleine brokjes, het vaker toetsen en vooral het regelmatig ontvangen van positieve feedback.

5.3 De effectieve theoretische les aan de bbl-leerling.

Er dient sprake te zijn van een duidelijke, herkenbare structuur van lesopbouw en didactiek van alle docenten die les geven aan deze doelgroep. Hierover dient het team dus gezamenlijke afspraken te maken. Voor de bbl-leerling geldt dat herhaling en “voor doen” een krachtig instrument is.

Uit mijn onderzoek blijkt dat een effectieve les de volgende componenten bevat:

- Bepalen van de beginsituatie: aangeven wat het doel van de les is.
- Oriëntatie: activeren van de voorkennis. Wat weet de leerling al over het onderwerp?
- Herhaling: terugkomen op de vorige les. Wat heeft de leerling onthouden, zijn er nog vragen of is er nog extra uitleg nodig?
- Verwerving van kennis en vaardigheden: uitleggen van de lesstof en verduidelijking van wat er van de leerling wordt verwacht.

- Verwerking: leerlingen oefenen om zich de nieuwe leerstof eigen te maken.
- Evaluatie: is het lesdoel gehaald? Is de lesstof begrepen of zijn er nog vragen? Is het duidelijk wat er voor de volgende les gemaakt/geleerd moet worden? De leraar ziet erop toe dat het huiswerk en de data van toetsen worden genoteerd in de agenda.

Algemeen:

- Houd de instructie kort en beperk het maken van aantekeningen.
- Geef leerlingen de kans om samen te werken in kleine groepjes en begeleid dit proces.
- Zorg voor afwisselende werkvormen: ondersteunend beeldmateriaal en spelletjes waarbij de kennis wordt geoefend.

Wijze van toetsen:

- Maak gebruik van kleiner en vaker toetsen.
Doel: het geeft de docent op korte termijn informatie of de lesstof is begrepen en maakt het te leren werk voor de bbl-leerling overzichtelijker.
- Geef leerlingen de mogelijkheid om, voorafgaand aan een toets, nog even te mogen leren en start de toets met een één of twee vragen die klassikaal worden gemaakt.
Doel: vergroten van het zelfvertrouwen van de leerling.
- Maak gebruik van “open-boek-toetsen”.
Doel: leerlingen leren hoe ze voor een toets de juiste informatie kunnen vinden en leren.
- Maak gebruik van de zelfbedachte vragen van leerlingen.
- De toets dient afgestemd te zijn op het lesmateriaal dat geleerd moest worden, dus niet op een deel daarvan.
- Maak ook eens gebruik van mondeling toetsen bij herkansingen. De wiskunde docent van onze school boekt hiermee goede resultaten bij leerlingen die “dichtklappen” wanneer de toets voor hen ligt. Wanneer

hij ze apart mondeling toetst blijkt de leerling het antwoord op de vraag wel te weten.

5.4 De rol van de docent

Uit de literatuur en de gesprekken met deskundigen blijkt dat een effectieve les voornamelijk afhangt van het gedrag van de docent.

“In het onderwijs gaat het erom dat de prestaties en ontwikkeling van leerlingen wordt geoptimaliseerd. Vele factoren hebben hierop invloed. Echter de leraar heeft het meeste effect op het leren van leerlingen. Leraren maken het verschil. De ene leraar is in de praktijk succesvoller dan de andere. Wat is er specifiek aan het gedrag van effectieve leraren? Of met andere woorden: welk leraargedrag doet ertoe? Hoe gedragen effectieve leraren zich? Het blijkt dat succesvolle leraren goed contact maken met leerlingen, een persoonlijke presentatie hebben en hun vak goed verstaan. Om dit beroep goed uit te oefenen, zijn dit belangrijke uitgangspunten.” (Slooter, pag. 15, 2010)

De in dit boek genoemde 5 rollen van de leraar heb ik uitgebreid beschreven in hoofdstuk 2.)

Een effectieve les is vooral afhankelijk van het gedrag en handelen van de docent.

Een goede docent:

- ✓ maakt bij aanvang van de les contact met de leerlingen zodat er een veilig klimaat ontstaat waarin de leerling wordt uitgedaagd om te leren;
- ✓ is goed voorbereid op de les door het maken van lesplannen en is bereid kwaliteit te leveren;
- ✓ geeft de leerlingen relevante en pakkende opdrachten en begeleidt de leerlingen bij de uitvoering hiervan. Hij maakt daarbij gebruik van het driefasenmodel:

	Fase 1	Fase 2	Fase 3
Lerarengedrag	Vertellen en voordoen	Activeren	Overlaten
Leerlingengedrag	Luisteren	Actief verwerken	Oefenen en toepassen

Slooter figuur 3 blz. 62, 2010

Voor de bbl-leerling zijn deze 3 fases heel belangrijk. De leraar legt de lesstof uit en behandelt samen met de leerling een voorbeeld van wat er van de leerling wordt verwacht. Hij activeert de voorkennis van de leerling en laat daarna, uiteraard onder intensieve begeleiding, de leerling de opdracht uitvoeren.

Samenvattend:

- ✓ De bbl-leerling is gebaat bij plaatsing in een kleine klas en contact met een beperkt aantal docenten. Hierdoor kan de school beter inspelen op de individuele onderwijsbehoefte van de leerling.
- ✓ De leerling heeft behoefte aan een duidelijke, door alle docenten, gehanteerde structuur en lesopbouw. Het geven van veel herhaling, voorbeelden en intensieve begeleiding is hierbij noodzakelijk.
- ✓ De leerling overziet grote hoeveelheden lesstof niet. Het is daarom belangrijk de leerstof in kleine brokjes aan te bieden en gebruik te maken van kleine toetsen.
- ✓ De leraar ziet en benoemt de kwaliteiten van de leerling (oplossingsgericht onderwijzen).

Op mijn school is een veelbelovende start gemaakt met de hierboven genoemde punten. Toch blijf ik de komende jaren het proces volgen en monitoren.

Tijdens een studiemiddag aan het eind van het schooljaar wil ik de volgende onderwerpen bij het team onder de aandacht brengen:

- de specifieke kenmerken van en begeleiding aan de bbl-leerling;
- het consequent toepassen van structuur, klassenmanagement en didactiek;
- het verbeteren van de daltonwijzers;
- aandacht voor meer praktijk en samenwerken tijdens theoretische lessen;
- de verschillende toetsvormen;
- verbeteren van de studievaardigheden van de leerling;
- invoeren van dramalessen.

HOOFDSTUK 6 EVALUATIE ONDERZOEK

Twee jaar geleden heb ik bewust gekozen voor de opleiding remedial teacher basisonderwijs omdat ik merkte dat de basisberoepsgerichte leerlingen met grote leerachterstanden op onze school binnenkwamen. Ik was verrast dat ik met alleen studenten die les geven op een basisschool in de klas zat. Deze opleiding betekende ook dat ik een tandje harder moest werken: technisch lezen, spelling, begrijpend lezen, inzichtelijk rekenen waren begrippen waar ik nog niet eerder mee te maken heb gehad. Aan het eind van het 1^e studiejaar heb ik nog getwijfeld of het niet verstandiger zou zijn om over te stappen naar de opleiding RT voor het voortgezet onderwijs. Ik heb dit uiteindelijk niet gedaan omdat ik zag hoe mijn basisberoepsgerichte leerweg leerlingen iedere dag opliepen tegen problemen met taal en rekenen.

Wat wilde ik bereiken?

Mijn doel van het onderzoek was om een kant en klare handleiding te schrijven over de wijze waarop je moet omgaan met de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg van het VMBO (ook LWOO)¹⁶ en hoe een effectieve theorieles voor deze groep eruit moest zien. Ik was van plan om deze handleiding tijdens een studiemiddag te presenteren aan mijn collega's. Klassenmanagement, didactiek, pedagogiek, gebruik van verschillende werkvormen; ik zou dit wel even op een rijtje zetten. Steeds kreeg ik te horen dat mijn onderzoek te uitgebreid was voor de korte tijd die ik tot mijn beschikking had en moest ik opnieuw nadenken over het werkelijke doel dat ik wilde bereiken: "Effectieve theoretische lessen aan deze kwetsbare doelgroep".

Hoe verliep het onderzoek?

Maandenlang heb ik geworsteld met mijn onderzoeksvraag. Pas in november kreeg ik er meer grip op en kon ik beginnen. In januari stapte ik opnieuw in dezelfde valkuil en haalde er weer allemaal nieuwe onderwerpen bij. Dit betekende weer nadenken over wat wel en wat niet, iets waar ik absoluut niet goed in ben. Ik wil namelijk alles voor deze doelgroep.

¹⁶ Hierna gebruik ik de term bbl-leerling

Het verzamelen van literatuur en informatie verliep uitermate moeizaam. Vele uren heb ik doorgebracht op internet, zoekend (ook in het buitenland) naar informatie over deze leerling; ik heb contact gezocht met collega's die lesgeven aan deze doelgroep met de vraag waar ik specifieke literatuur over deze leerling kon vinden. Ook zij konden geen antwoord geven op mijn vraag. Hoe nu verder? Zelf wist ik intuïtief hoe je de bbl-leerling het best kunt begeleiden, maar hoe ging ik dat onderbouwen met literatuur en onderzoek? Waar haalde ik het bewijsmateriaal vandaan? Regelmatig heb ik op het punt gestaan om voor een ander simpel onderzoek als het onderhouden van taal en rekenen in de onderbouw van het VMBO te kiezen. Uiteindelijk heb ik contact gezocht met het Haags Centrum voor Onderwijsbegeleiding. Ook deze organisatie beschikte niet over specifieke literatuur over de bbl-leerling maar adviseerde mij om te zoeken naar informatie die te maken heeft met de kenmerken en onderwijsbehoeften van deze leerling. Met dit advies kon ik eindelijk aan de slag en dit heeft geresulteerd in het opstellen van een lijst van aanbevelingen voor klassenmanagement en didactiek die gedurende 9 weken is uitgevoerd door alle docenten die lesgeven aan mijn groep.

In februari werd dit onderzoek door alle docenten, die lesgeven aan mijn groep, enthousiast gestart. Toch merkte ik na een aantal weken dat de belangstelling verflauwde en heb ik opnieuw aandacht gevraagd voor het consequent toepassen van mijn aanbevelingen. Bij de eindevaluatie van mijn onderzoek bleek dat de docenten die al langer lesgeven op mijn school consequent met de aanbevelingen aan de slag zijn gegaan, maar dat beginnende of nieuwe docenten toch moeite hadden met het volhouden hiervan. Ik heb hiervan geleerd dat, wanneer je veranderingen wilt doorvoeren in je school, je continue moet monitoren. Mijn leerlingen waren positief en constateerden dat de lessen veel duidelijker werden.

Wat is de opbrengst?

Uit de resultaten van mijn onderzoek en de gesprekken met mijn collega's in de wandelgangen heb ik kunnen constateren dat men bewust met mijn aanbevelingen klassenmanagement en didactiek aan de gang is gegaan. De klachten werden minder en de leerlingen werden minder vaak uit de les verwijderd. Een

succesmoment voor mij was dat ook docenten die geen les gaven aan mijn groep mijn aanbevelingen, ook in de bovenbouw gingen toepassen.

Met mijn onderzoek heb ik bereikt dat de docenten anders tegen de bbl-leerling aankijken. Ze begrijpen nu dat de bbl-leerling wel wil maar vaak niet kan en daardoor dwars gedrag laat zien. Meer persoonlijke aandacht en begeleiding voor deze leerling leidt tot betere resultaten.

Wat heb ik geleerd?

Ik heb geworsteld met het op papier zetten van alle informatie. Wat je op school aan mooie maar ook soms moeizame dingen ziet gebeuren is lastig te vertalen naar papier; zeker als je de privacy van iedereen wilt waarborgen. Ik realiseer mij dat dit voornamelijk te maken heeft met het onbekend zijn met onderzoeken, onzekerheid over “doe ik het wel goed?” en “vraag ik niet te veel van mijn collega's?”. Bij een volgend onderzoek zal ik veel concreter zijn in aansturing en uitvoering van door mij voorgestelde vernieuwingen.

Ik heb geleerd om hulp te vragen als iets niet lukt. Een directielid van mijn school, die veel ervaring heeft met onderzoeken, heeft mij regelmatig een steuntje in de rug gegeven. Ik heb geleerd mijn perfectionisme los te laten: niet alles in één keer perfect willen doen, maar stapje voor stapje een nieuwe ontwikkeling invoeren, monitoren, leren van je fouten en opnieuw verbeteringen aanbrengen. Fouten heb ik zeker gemaakt. Ik heb geleerd hoe moeilijk het is om goede enquêtevragen op te stellen en daardoor het doel te bereiken dat je voor ogen hebt. Bij een vraag aan mijn leerlingen of de docent hen een vaste plaats heeft toegewezen, kreeg ik regelmatig het antwoord “meestal”. Een logisch antwoord want tijdens praktijklessen hebben zij geen vaste plek.

Bij het begin van deze studie heb ik de leerstijltesten van Kolb en Vermunt gedaan. Volgens Kolb was ik een beslisser en volgens Vermunt was ik een persoon met een betekenisgerichte leerstijl. In de laatste herkende ik mijzelf; leren moet voor mij vooral betekenis hebben en meteen in de praktijk toepasbaar zijn. Ik was verbaasd over de uitslag van Kolb en herkende mij daar niet in. Met beleid en beslissingen wilde ik mij liever niet bezighouden; ik functioneerde het best in een

team. Door deze studie en het uitvoeren van mijn praktijkonderzoek ben ik erachter gekomen dat ik wel degelijk een beslisser ben. Door alles wat ik de afgelopen twee jaar heb geleerd kijk ik kritischer naar het onderwijs op mijn school. Op school ziet men mij als professional en dit heeft geleid tot het invoeren van de door mij voorgestelde verbeteringen t.a.v. klassenmanagement en didactiek. Momenteel ben ik bezig met het invoeren van verbeteringen voor het taal- en rekenprogramma in de onderbouw. Ik heb dus geleerd om beslissingen te nemen.

Mijn onderzoek is voor mijn gevoel nog niet klaar; het kan altijd beter. Ik zal mij blijven inzetten voor verbetering van het onderwijs aan de bbl-leerling. In 2014 krijgt deze leerling te maken met een extra examen in taal en rekenen op referentieniveau 2F¹⁷, een opgelegde, volgens VMBO-scholen niet haalbare, maatregel van de minister van onderwijs.

De invoering van passend onderwijs is een onderwerp waarin ik mij verder wil verdiepen. Hoe kunnen wij onze deskundigheid vergroten in de begeleiding van onze leerlingen die stoornissen laten zien op het gebied van Asperger, autisme of PDD-NOS? Het komend schooljaar krijgen wij opnieuw leerlingen binnen met deze problematiek en men heeft mijn ondersteuning hierbij gevraagd.

Daarnaast zou ik willen onderzoeken of coöperatief leren een meerwaarde kan betekenen voor de bbl-leerling.

Genoeg te doen dus, maar ik heb geleerd: stapje voor stapje.

Terugkijkend op mijn onderzoek en deze studie krijg ik vooral een heel tevreden gevoel: ik heb mij ontwikkeld tot een persoon die in staat is het beste uit de bbl-leerling naar boven te halen en de docenten hierbij te motiveren en te ondersteunen.

Lia Vogelzang

Den Haag, mei 2011

¹⁷ Zie voor uitleg over referentiekaders het onderzoek.

LITERATUURLIJST

- Brouwer, A. (2008). *Hoe geef je met voldoening les aan pubers?* Baarn: HBuitgevers.
- Jeninga, J. (2008). *Professioneel omgaan met gedragsproblemen*. Baarn: HBuitgevers.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant – Uitgevers NV.
- Hoogeveen, P., Winkels, J. (2009). *Het didactische werkvormenboek*. Assen: Van Gorcum.
- Kagan, S. (2010). *Coöperatieve Leerstrategieën*. Vlissingen: Bazalt.
- Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J., Scheepsma, W. (2010). *Ontwikkeling door onderzoek, een handreiking voor leraren*. Baarn/Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Mahlberg, K., Sjöblom, K. (2008). *Oplossingsgericht onderwijs*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant – Uitgevers NV.
- Marzano, R., Pickering, J., Pollock, J. (2010). *Wat werkt in de klas*. Vlissingen: Bazalt.
- Pameijer, N., Beukering, T. van (2008). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider*. Leuven: uitgeverij Acco.
- Slooter, M. (2010). *De vijf rollen van de leraar*. Amersfoort: CPS Uitgeverij.
- Vries, P. de, Slijpen, M. (2009). *De professionele leraar*. Amersfoort: CPS uitgeverij.

Publikaties:

De VMBO-leerling. Onderwijspedagogische- en ontwikkelingspsychologische theorieën. CPS onderwijsontwikkeling en advies, Dr. D.G. Hamstra en Drs. J. van den Ende, 2006.

Publicaties gevonden via internet

Succes- en faalfactoren in het vmbo. *Verklaringen voor schoolloopbanen in de regio Rotterdam 2003–2004*. Samenvatting VSV-onderzoek door het RISBO/Erasmus Universiteit. Verkregen op 20 mei 2011.

www.onderwijsachterstanden.nl/php/...php/zoekond022.pdf

Resultaten van een inspectieonderzoek naar taalvaardigheid in de onderbouw van het vmbo en praktijkonderwijs, 2007. Verkregen op 20 mei 2011.

http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Actueel_publicaties/2008/Basisvaardigheden+taal+voortgezet+onderwijs.pdf

Resultaten van een inspectieonderzoek naar de rekenvaardigheid in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, 2009). Verkregen op 20 mei 2011.

http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Actueel_publicaties/2010/Ontwikkelingen+in+basisvaardigheden+rekenen+in+het+vo.pdf

BOVO procedure Den Haag. Verkregen op 20 mei 2011.

http://www.bovohaaglanden.nl/assets/bovo/upload/regionale_bovo_procedure_schooljaar_2010-2011_1285590411.pdf

BIJLAGE 1

Uitleg DL en DLE¹⁸

Kinderen hebben naast een chronologische leeftijd een didactische leeftijd (DL). De DL wordt in maanden uitgedrukt. Eén schooljaar wordt gesteld op 10 maanden. Per jaar neemt de didactische leeftijd van ieder kind vanaf groep 3 dus toe met 10 punten. Je start in groep 3 dus met een DL van 0 en je eindigt groep 8 met een DL van 60. Wanneer een kind een didactische leeftijd heeft van 34 dan wil dit zeggen dat deze leerling drie jaar en vier maanden basisschool genoten heeft. Dit is dus groep 6, omstreeks de Kerstvakantie.

DLE staat voor Didactische Leeftijd Equivalent. DLE is dus niet het aantal schoolmaanden zelf, maar het aantal schoolmaanden uitgedrukt in een toetsscore. Die toetsscore staat voor wat de gemiddelde leerling op dat tijdstip beheerst. Een kind dat goed in de pas loopt scoort dus DLE's die overeenkomen met zijn of haar didactische leeftijd.

¹⁸ Bron: rekenhulp-basisschool-pabo.nl/CitoVolg/CitoVolg.html

BIJLAGE 2

Formulier lesobservatie

Datum:

Les:

Klas:

1. Hoe ziet het klassenmanagement eruit?

2. Hoe ziet de instructie eruit?

3. Welke didactische werkvormen worden ingezet?

4. Wordt er aandacht besteed aan samenwerken?

5. Welke toetsvorm wordt gehanteerd?

BIJLAGE 3

1^e VRAGENLIJST LEERLINGEN

Beste leerlingen,

Voor de vakantie hebben we gesproken over hoe jullie denken over de theoretische- en praktijklessen. Jullie vertelden dat jullie de meeste praktijklessen leuk en sommige theorielessen moeilijk vinden. Vooral het leren uit een boek vinden jullie lastig. Jullie lieten mij weten dat jullie vaak niet weten wat er voor een toets geleerd moet worden en daardoor regelmatig een onvoldoende halen voor de toetsen. Ik wil onderzoeken of de theoretische lessen kunnen worden verbeterd. Daarbij heb ik wel jullie hulp nodig. Hieronder staan een aantal vragen. Willen jullie deze vragen zo uitgebreid mogelijk beantwoorden? De vragenlijst is anoniem.

Bij sommige vragen mag je meerdere antwoorden geven.

1. Welke theorievakken vind je moeilijk?
2. Leg uit wat je moeilijk vindt bij de vakken die je bij vraag 1 hebt genoemd.
3. Hoe zou de docent jou kunnen helpen om betere cijfers te halen?
4. Wat doe je als je de leerstof niet begrijpt?
5. Hoeveel tijd besteed jij aan het leren voor een toets?
6. De leerstof staat beschreven in de daltonwijzers. Daarin staat ook wat je moet kennen en kunnen voor een bepaalde toets. Toch hebben jullie mij verteld dat het soms niet duidelijk is wat je moet leren. Kun je vertellen wat er volgens jou verbeterd moet worden?
7. Alle toetsen op school zijn verschillend. Welke toets voor welk vak vind jij het duidelijkst en waarom (je mag meerdere toetsen noemen).
8. Welke tips en verbeterpunten heb je nog?

Dank je wel voor het invullen. Ik houd jullie op de hoogte van de vorderingen van mijn onderzoek.

L. Vogelzang

Bijlage 4

Aanbevelingen klassenmanagement

8 februari 2011

Beste collega's,

Zoals jullie weten ben ik druk bezig met mijn afstudeeropdracht voor de remedial teacher opleiding. De titel van mijn onderzoek luidt: "Wat maakt theorielessen effectief?"

Ik wil onderzoeken of de theoretische lessen voor de basisberoepsgerichte leerweg leerling (eventueel met LWOO) effectiever kunnen verlopen, waardoor de resultaten van de leerling verbeteren en daardoor het plezier in de lessen toeneemt. Ik beperk mij in dit onderzoek tot klas 2A.

Bij effectieve lessen kun je denken aan:

- een voor de leerling herkenbare lesopbouw
- gebruik maken van verschillende werkvormen
- duidelijke wijze van toetsing; een leerling weet wat hij/zij moet leren
- de docent weet welke specifieke hulp een leerling nodig heeft.

Over bovenstaande onderwerpen is al veel geschreven. Op basis van een literatuuronderzoek en gesprekken met deskundigen bekijk ik momenteel welke vormen hun nut hebben bewezen; kortom wat werkt echt in de praktijk om een les effectiever te laten verlopen.

Het is de bedoeling om alle aanbevelingen tijdens een studiemiddag te presenteren, waarbij wij een kijkje in elkaars keuken nemen. Ook nieuwe, door mij verzamelde, informatie wordt dan gepresenteerd.

Daarnaast moet ik een praktijkonderzoek binnen de eigen school uitvoeren en na afloop bekijken of dit heeft geleid tot verbetering. Dit onderzoek moet minimaal 6 weken lopen. Ik moet de beginsituatie, het verloop en de verbetering in kaart brengen.

Mijn vraag aan jullie is:

Willen jullie de komende 6 weken op dezelfde gestructureerde wijze lesgeven aan klas 2A? Ik wil weten of een duidelijk herkenbare en gestructureerde aanpak leidt tot effectievere lessen en daardoor ook tot plezieriger lessen, die uiteindelijk leiden tot verbeterde resultaten.

Het overzicht klassenmanagement en didactiek vind je op de achterzijde.

Alvast heel hartelijk bedankt.

Lia

KLASSENMANAGEMENT EN DIDACTIEK

Actie	Doel
Sta bij de deur als de leerlingen binnenkomen.	Begroeten. De leerlingen voelen zich gezien en zullen veel rustiger het lokaal binnenkomen.
Geef iedere leerling een vaste plek.	De leswisseling zorgt voor veel onrust bij de leerlingen. Door het geven van een vaste plek kun je sneller met de les beginnen.
Leerlingen hebben alleen de spullen van de les voor zich op tafel.	Veel spullen op tafel leidt alleen maar af.
Schrijf op het bord het onderwerp/doel van de les.	Leerlingen weten wat ze kunnen verwachten
Kom even kort terug op de vorige les.	Wat weet de leerling nog? Is alles begrepen of is er nog informatie nodig?
Introductie nieuw onderwerp.	Inventariseer wat de leerlingen al weten. Eventueel kun je ze hierover laten nadenken in tweetallen. Houd de instructietijd kort en maak gebruik van het bord, beeldmateriaal, etc.
Eind van de les. Evalueer: Leerlingen blijven zitten tot het groene lampje brandt.	Hebben de leerlingen nog vragen? Weten de leerlingen welk werk moet worden gemaakt/geleerd voor de volgende les? Noteer dit op het bord en controleer of het in de agenda wordt opgeschreven. Geen geduw bij de deur.
<u>Algemeen:</u> In de klas luisteren leerlingen naar elkaar. Wil een leerling wat zeggen of vragen: vinger opsteken en wachten op je beurt. Controleer regelmatig het huiswerk van de leerlingen. (2A is gek op stickers!) Loop door de klas om te bekijken of de leerling de leerstof begrijpt. Eventueel een opdracht samen maken. Heeft de leerling extra uitleg nodig? Maak meteen een afspraak voor uitleg tijdens een daltonuur. Laat dit wel in de agenda noteren. Tips: Laat de leerlingen eigen vragen bedenken voor de toets. Laat de leerlingen voorafgaand aan de toets nog even 10 minuutjes leren.	

BIJLAGE 5

RESULTAAT 1e VRAGENLIJST LEERLINGEN

1. Welk theorievak vind je moeilijk?	Aantal leerlingen
Wiskunde	10
Engels	4
Duits	3
M+M	3
Nask	2
Nederlands	1
M+N	1
Zorg en welzijn	1

2. Wat vind je moeilijk bij de vakken die je bij vraag 1 hebt genoemd?	Aantal leerlingen
Docent legt te lang uit	7
Veel schrijven en onthouden	5
Moeite met concentreren tijdens de les door drukke medeleerlingen	5
Opgegeven huiswerk te veel	1
Saai	3
Het uitrekenen	1

3. Hoe zou de docent jou kunnen helpen om betere cijfers te halen?	Aantal leerlingen
Meer uitleg geven	7
Meer praktijk	4
Bijles	3
Weet niet	2

4. Wat doe je als je de leerstof niet begrijpt?	Aantal leerlingen
Vraag ik hulp aan de leraar	11
Vraag ik geen hulp aan de leraar	5
Vraag ik een leerling om hulp	4
Vraag ik thuis om hulp	1
Ik begrijp alles	1

5. Hoeveel tijd besteed jij aan het leren voor een toets?	Aantal leerlingen
Veel (hele dag of aantal uren)	3
Voldoende ½ tot 1 uur	6
Onvoldoende (1/4 uur of niet)	10

6. De leerstof staat beschreven in de dalton-wijzers. Daarin staat ook wat je moet kennen en kunnen voor een bepaalde toets. Toch hebben jullie mij verteld dat het soms niet duidelijk is wat je moet leren. Kun je vertellen wat er volgens jou verbeterd moet worden?	Aantal leerlingen
Ik gebruik de daltonwijzers niet omdat ik ze niet begrijp	11
Ik begrijp de daltonwijzers en gebruik ze	4
Heeft geen zin want ze veranderen te vaak	1

7. Alle toetsen op school zijn verschillend. Welke toets voor welk vak vind jij het duidelijkst en waarom? (Je mag meerdere toetsen noemen.)		
Vak	Reden	Aantal leerlingen
Wiskunde	Omdat alles uit het hoofdstuk in de toets wordt gevraagd	3
Engels	Toetsen zijn leuk Toets is groot geschreven	3
Duits	Wat geleerd is wordt ook echt gevraagd	5
M+M	Wat geleerd is wordt ook echt gevraagd	4
Nederlands	Omdat het gemakkelijk is	3
M+N	Duidelijke toetsen	2
Z+W	?	1
Gym	Hoef je niet voor te leren	1

8. Welke tips en verbeterpunten heb je nog?
* Meer praktijk * Minder praten (= uitleggen) * Minder huiswerk * Daltonuren zijn rumoerig * Minder werken uit boeken * Meer doe-dingen * Meer gebruik van beeldmateriaal * Als we de klas inkomen meteen starten met de les. Leerlingen die dan praten gelijk naar het Stipuur sturen anders hebben we minder tijd voor praktijk. * Geen toets geven aan kinderen die toch al van te voren weten dat ze geen voldoende halen omdat het te moeilijk is. Zo worden ze onzeker. * Dat bij een toets gevraagd wordt naar de leerstof die je hebt moeten leren. Bij veel toetsen moeten wij heel veel leren en dan wordt daarvan maar een kwart gevraagd.

BIJLAGE 6**Lesobservatie 1**

Datum: 17 november 2009

Les: Verzorging

Klas: 2^e jaars basisberoepsgerichte leerweg

1. Hoe ziet het klassenmanagement eruit?	De docent begroet de leerlingen bij de deur. De leerlingen zitten per 2-tal op vaste plekken. Op de tafel liggen alleen het lesboek, multomap en etui. Het doel van de les is meteen duidelijk: de beamer projecteert een dia waar de les overgaat. Tijdens de les blijkt duidelijk dat de leerlingen gewend zijn aan de indeling en structuur van de lesopbouw. Een leerling die erg storend is wordt even op de gang gezet maar mag 5 minuten, na de belofte goed met de les mee te doen, weer binnen komen.
2. Hoe ziet de instructie eruit?	De docent begint met de inleiding door het tonen van een aantal dia's. Het is de 2 ^e les over dit onderwerp. Zij vraagt de leerlingen wat zij nog weten van de vorige les en of er nog vragen zijn. Daarna wordt het bewuste hoofdstuk in het lesboek opengeslagen en wordt er om de beurt een stuk tekst door de leerlingen voorgelezen. De docent vraagt of alles begrepen is en vraagt de leerlingen om in groepjes van 4 moeilijke vragen over dit hoofdstuk te bedenken. De leerlingen gaan hiermee aan de slag. Uiteindelijk heeft ieder groepje een aantal vragen gemaakt. De groepjes bevragen elkaar. De groep met de meest goede antwoorden is de winnaar. De docent meldt dat zij een aantal van deze vragen gaat gebruiken bij de toets van volgende week.
3. Welke didactische werkvormen worden ingezet?	- een korte inleiding door de docent - visualiseren d.m.v. dia's - activeren van de voorkennis - inventariseren of alles begrepen is - samenwerken in groepjes van 4 - een spelelement in de vorm van een quiz
4. Wordt er aandacht besteed aan samenwerken?	Ja, in groepjes van 4 worden vragen bedacht.
5. Welke toetsvorm wordt gehanteerd?	De docent geeft de voorkeur aan kleine toetsen. Zij maakt daarbij ook gebruik van de door de leerlingen bedachte vragen. Soms kiest zij voor een "open boek toets". Voorafgaand aan de toets laat zij de leerlingen nog 10 minuten leren.

Lesobservatie 2

Datum: 17 november 2009

Les: Nederlands

Klas: 2^e jaars basisberoepsgerichte leerweg

1. Hoe ziet het klassenmanagement eruit?	De docent begroet persoonlijk en belangstellend de leerlingen. De leerlingen nemen per tweetal aan een tafel plaats. Op de tafel liggen de benodigde materialen voor de les.
2. Hoe ziet de instructie eruit?	De docent inventariseert wat de leerlingen nog weten van de les van vorige week. Op het smartboard schrijft hij een aantal werkwoordspellingen en behandelt deze samen met de leerlingen. Hiermee frist hij de voorkennis op. Daarna geeft hij het huiswerk op voor de volgende les. Dit schrijft hij op het smartboard en de leerlingen noteren dit in hun agenda. De leerlingen gaan hierna zelfstandig aan het werk. De docent loopt langs de tafels om te kijken of de leerstof begrepen.
3. Welke didactische werkvormen worden ingezet?	- activeren van de voorkennis - inventariseren of alles begrepen is
4. Wordt er aandacht besteed aan samenwerken?	Ja, leerlingen mogen samen de lessen maken en helpen elkaar.
5. Welke toetsvorm wordt gehanteerd?	De docent geeft de voorkeur aan vaker toetsen met kleine toetsen. Hij krijgt dan snel in beeld welke lesstof nog niet begrepen is.

Interview met de van het Haags Centrum voor Onderwijsontwikkeling
d.d. 19 november 2011

1. *Welke literatuur geeft mij meer informatie over effectiever lesgeven aan de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg (evt. met LWOO)¹⁹ van het VMBO?*

Specifieke informatie over deze leerweg is er niet. Een aanbeveling is het boek “Wat werkt in de klas? Didactische strategieën die aantoonbaar effect hebben op leerprestaties”.

In dit boek wordt dieper ingegaan op het gebruiken van didactische strategieën waarvan aangetoond is dat zij werkelijk effect hebben op de resultaten van de leerling ((Marzano, 2010).

Daarbij wordt uitgegaan van het volgende denkkader:

“De prestaties en ontwikkeling van de leerling worden beïnvloed door de volgende leerprestaties”:

- Op leerling-niveau
 - thuissituatie
 - achtergrondkennis
 - motivatie
- Op schoolniveau
 - haalbaar en gedegen programma
 - uitdagende doelen en effectieve feedback
 - betrokkenheid van ouders en gemeenschap
 - veilige, ordelijke omgeving
 - collegialiteit en professionaliteit
- Op leraarniveau
 - didactische aanpak
 - pedagogisch handelen en klassenmanagement
 - sturing en herontwerpen programma

Hieruit blijkt dat wat de leraar doet het meest doorslaggevend is.

Dat speelt op 3 terreinen:

- de door de leraar didactische aanpak is bepalend voor de leerresultaten;
- het pedagogisch handelen van de leraar en zijn/haar klassenmanagement legt een basis van structuur en zekerheid van waaruit er geleerd kan worden;
- het herontwerpen en sturing geven aan de leerprocessen van de

¹⁹ Hierna afgekort bbl-leerling; de toevoeging LWOO laat ik voor de leesbaarheid verder achterwege.

leerlingen in de klas laat het onderwijs passen bij deze groep en deze leerlingen.

Deze 3 terreinen waarop de leraar invloed heeft op het leren, hebben elk evenveel invloed. Het pedagogisch handelen en klassenmanagement leggen de basis: als dat niet voldoende is kunnen herontwerpen en een goede didactische aanpak onvoldoende hun anders zo grote effect hebben (Marzano, 2010, blz. 7 en 8).

Een andere aanbeveling is het boek: Coöperatieve Leerstrategieën (Kagan, 2010). Een boek dat een werkbare werkwijze biedt voor vruchtbaar samenwerken in groepjes van twee of vier leerlingen. Het biedt een effectieve vorm van klassenmanagement voor alle groepen in het primair en secundair onderwijs.

2. *Welke adviezen kun je me geven voor de inrichting van het onderwijs voor de bbl-leerling?*

Voor deze leerlingen geldt een klassengrootte van maximaal 16 leerlingen. Maak een handelingsplan waarin precies wordt beschreven welke specifieke hulp een leerling nodig heeft. Beperk het aantal handen voor de klas, d.w.z. minder docenten die les geven aan deze groep. Het wordt anders lastig om het onderwijsprogramma op deze groep af te stemmen en daarnaast verminder je het aantal overleg momenten. Beperk het aantal wisselingen van leslokaal; beter is het als de docenten naar de eigen klas toekomen om les te geven.

3. *Wat kun je mij vertellen over lesopbouw en structuur?*

De bbl-leerling heeft behoefte aan een duidelijk herkenbare lesopbouw en structuur. Begin iedere les met:

- het aangeven wat het doel van de les is;
- het activeren van de voorkennis;
- het geven van tussendoelen: wat wordt er van de leerling verwacht;
- het geven van een einddoel: hebben wij het lesdoel behaald? Is de lesstof begrepen of zijn er nog vragen? Is het duidelijk wat er voor de volgende les gemaakt/geleerd moet worden, enz.

Klassenmanagement:

- Zorg voor een goed ingericht lokaal waarin de leerling zich veilig en welkom voelt. Een poster van een mooi slank popidool kan al een negatief effect hebben op de leerling, die graag aan dit beeld wil maar niet kan voldoen, en leidt dus alleen maar af!
- Zorg voor een functionele, uitdagende leeromgeving: de juiste spullen staan klaar om de les te geven.
- Laat merken dat de leerling welkom is en dat je klaar staat om kwaliteit te leveren.
- Iedere les moet goed worden voorbereid. Maak gebruik van het GIPS-model:

G = gelijkheid in tijd

I = individueel

P = positief van elkaar onafhankelijk

S = simultane actie: we zijn allemaal bezig = positieve ervaring.

4. *Wat kun je mij vertellen over geschikte didactische werkvormen?*

Er zijn 3 manieren van lesgeven:

- a. traditioneel is functioneel;
- b. samenwerken is uitdagender maar is, zonder gestructureerde opbouw, niet effectief;
- c. coöperatief leren biedt meer perspectief.

Voor welke vorm van lesgeven je ook kiest, het belangrijkste is dat de leerlingen zich succesvol voelen.

BIJLAGE 8

Interview met de remedial teacher van een college school met veel ervaring met leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg d.d. 20 januari 2011.

Vraag:

Hoe kunnen wij de theoretische lessen effectiever aanbieden aan de leerling in de basisberoepsgerichte leerweg (eventueel met LWOO) van het VMBO?

Antwoord:

Belangrijk is:

- zorg voor kleine groepen (maximaal 15 leerlingen)
- het meest effectief is minder handen voor de klas dus minder verschillende docenten. Docenten moeten dan thuis zijn op verschillende vakgebieden. Dit is helaas niet gelukt op onze school (collegaschool) door veelvuldige wisseling van docenten die deze disciplines beheersen.
- Besteed aandacht aan studievaardigheden: leer een leerling huiswerk noteren in de agenda, het plannen van te maken huiswerk en leerwerk voor toetsen en controleer.
- Verdeel de leerstof in kleine brokjes. Pas de toetsen hierop aan: toets vaker en kleiner. Biedt leerlingen de mogelijkheid om, voorafgaand aan de toets, nog even te oefenen; dit zorgt voor zelfvertrouwen bij de leerling.
- Maak gebruik van dramalessen: hiermee oefent de leerling de sociale vaardigheden, zichzelf presenteren, omgaan met emoties, enz.
- Besteed veel aandacht aan de voorbereiding van de sectorkeuze: het aanbieden van de praktische sector oriëntatie voor de keuze van een beroepsopleiding na het VMBO.
- Zorg op schoolniveau zoveel mogelijk voor dezelfde routine in lesopbouw en klassenmanagement; dit geeft duidelijkheid voor de leerling.
- Laat merken dat de leerling welkom is en begroet ze aan het begin van de les (zelf geeft de RT alle leerlingen bij binnenkomst een hand ter begroeting).
- Zorg voor een juiste afwisseling tussen praktijk- en theorielessen. Na gymlessen moet je geen theoretische lessen meer geven en teveel theoretische lessen na elkaar vraagt teveel concentratie van deze leerling.
- Maar vooral: zorg ervoor dat de leerlingen succesmomenten beleven.

BIJLAGE 9

ANALYSE VRAGENLIJST EVALUATIE KLASSENMANAGEMENT EN DIDACTIEK

De vragenlijst is ingevuld door alle 9 docenten die lesgeven aan mijn klas.

A. Welke aanbevelingen heb je de afgelopen weken consequent toegepast?

Aanbeveling	Aantal docenten die de aanbeveling toepassen
1. Ik sta bij de deur en begroet de leerlingen	7
2. De leerlingen hebben een vaste plek.	6
3. Leerlingen hebben alleen de spullen van de les voor zich op tafel.	4
4. Onderwerp/doel van de les staat op bord.	6
5. Ik kom even kort terug op de vorige les.	6
6. Introductie nieuw onderwerp	
a. Inventariseren voorkennis	4
b. samenwerken	2
c. korte instructie.	3
d. gebruik van bord/beeldmateriaal of anders	3
7. Eind van de les:	
a. het te maken werk wordt op het bord geschreven	6
b. ik zie erop toe dat het werk in agenda wordt geschreven	6
c. Leerlingen blijven zitten tot het groene lampje brandt	6
8. Vinger opsteken	4
9. Ik controleer het huiswerk	7
10. Door docent zelf ingebrachte aanvullingen:	
• Leerlingen bedenken zelf toetsvragen	1
• Verdeling van leerstof in kleine hoeveelheden	2
• werken met voor deze doelgroep aangepast materiaal	2
• duidelijke relatie leerwerk en toetsen	1
• elke les zelfde structuur en lesopbouw	1

B. Geef een omschrijving tot welke verandering het toepassen van de aanbevelingen heeft geleid.

Docent 1	
Bij mijzelf:	Grotere bewustwording van mijn invloed op lesverloop. Vraagt wel veel discipline.
Bij de klas:	De klas heeft (op een enkeling na) altijd huiswerk en boeken in orde.
Bij de leerling:	Ik hoor van collega's dat leerlingen tijdens daltonuren enthousiast aan mijn vak werken. Daardoor heb ik betere leerresultaten dan vorig jaar in de 2 ^e klas.

Docent 2	
Bij mijzelf:	De lessen verlopen prettiger en vaak ook rustiger. Hierdoor ben ik ook minder bezig met waarschuwen en heb ik meer tijd over om leuke, extra leerstof (b.v. het vertonen van filmfragmenten) toe te passen.
Bij de klas:	Over het geheel genomen is de sfeer in de klas positiever. De klas blijft gemakkelijk beïnvloedbaar. Hierdoor varieert het gedrag binnen de klas van les tot les.
Bij de leerling:	Vooraf het bedenken van vragen maakt veel leerlingen enthousiast. Dit was in het resultaat van de toets te zien. Daarnaast spreekt het meer "speels" introduceren van de leerstof de leerlingen aan omdat ze meer kans hebben hun eigen (voor) kennis en interesse te uiten.

Docent 3	
Bij mijzelf:	Routine geeft rust en je straalt hierdoor zelfvertrouwen uit. De rust geeft mij de tijd om vooruit te denken.
Bij de klas:	Zij weten wat er gaat komen, Procedures zorgen ervoor dat het e.e.a. vlotter verloopt, zonder commentaar.
Bij de leerling:	Ze weten beter wat en hoe ze iets moeten vragen.

Docent 4	
Bij mijzelf:	Meer plezier in het lesgeven en meer rendement.
Bij de klas:	Ze weten wat ze te wachten staat, daardoor minder ordeproblemen.
Bij de leerling:	Ik bereik een aantal van de "angstige" leerlingen, maar ik bereik nog niet iedereen. Dat probleem is inmiddels wel bespreekbaar gemaakt.

Docent 5	
Bij mijzelf:	Er is meer structuur en rust.
Bij de klas:	Hetzelfde als hierboven; er is wat meer houvast en minder ruimte tot ontsnappen.
Bij de leerling:	Er is meer duidelijkheid en rust. De leerlingen halen bevrediging uit het afronden van opdrachten.

Docent 6	
Bij mijzelf:	Rust in mijzelf welke ik uitstraal.
Bij de klas:	Sneller stil en verdraagzamer.
Bij de leerling:	Meer respect voor eventuele sancties.

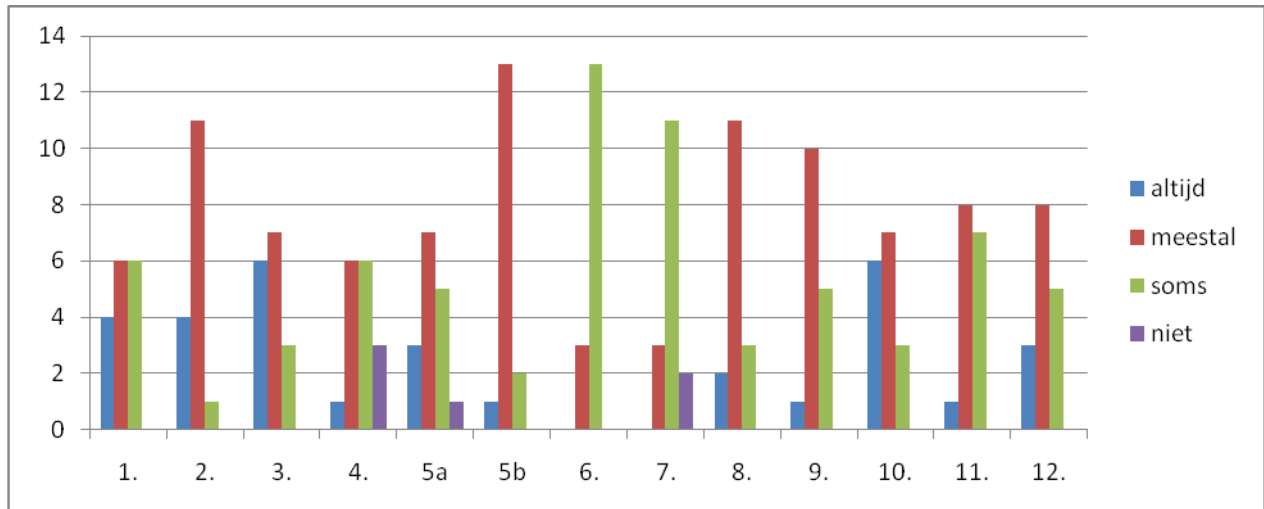
Docent 7	
Bij mijzelf:	Ik heb geprobeerd zoveel mogelijk structuur en regelmaat aan te bieden maar ben hierin niet altijd even consequent. Bij mijzelf constateer ik geen verandering: ik ben hoofdzakelijk aan het overleven en aan het proberen les te geven.
Bij de klas:	-----
Bij de leerling:	-----

Docent 8	
Bij mijzelf:	Het begin van de les verloopt beter; ik kan eerder met de les beginnen. Het werken levert meer voldoening op.
Bij de klas:	Meer rust in de klas (het blijft toch een bak met wurmen!) Ik ben ervan overtuigd dat het de rust en de werksfeer in de klas ten goede komt wanneer de aanbevelingen consequent worden toegepast.
Bij de leerling:	De leerlingen weten waar ze aan toe zijn en behalen betere resultaten.

Docent 9	
Bij mijzelf:	Duidelijkheid over de aanpak.
Bij de klas:	Duidelijkheid over de aanpak.
Bij de leerling:	?

Bijlage 10

Analyse vragenlijst leerlingen

1. De docenten begroeten ons als wij binnen komen.
2. Tijdens de lessen hebben wij een vaste plek.
3. Tijdens de lessen hebben wij alleen de spullen op tafel die we nodig hebben voor de les.
4. De docent bespreekt de vorige les en vraagt of we nog vragen hebben.
5. Wanneer er een nieuw onderwerp wordt besproken:
 - a. vraagt de docent wat we al van het onderwerp weten;
 - b. is de uitleg duidelijk en we begrijpen wij wat we moeten doen.
6. De docent geeft ons praktische opdrachten.
7. We mogen samenwerken in groepjes.
8. Ik krijg antwoord op mijn vragen als ik iets niet begrijp.
9. De docent vertelt duidelijk welk werk geleerd of gemaakt moet worden voor de volgende les.
10. De leraar vraagt dit in de agenda te noteren.
11. De docent geeft duidelijk aan wat je moet leren voor een toets.
12. Ik begrijp de inhoud van de daltonwijzers en begrijp welk werk ik moet maken.